

УДК 1:172.15

DOI <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.1.21>**Севрук Ірина Ігорівна,**

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України
orcid.org/0000-0001-5751-2216
sevrukirina@ukr.net*

Соколовська Юлія Вадимівна,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України
orcid.org/0000-0003-3778-0023
sokolovskaja.yulia2012@ukr.net*

Чупрінова Наталія Юріївна,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України
orcid.org/0000-0003-0950-1410
chuprinova_n@ukr.net*

ПАТРІОТИЗМ ТА ВІЙСЬКОВИЙ ОБОВ'ЯЗОК У ПРОБЛЕМНОМУ ПОЛІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

У дослідженні на основі системного, конкретно-історичного, міждисциплінарного та структурно-функціонального підходів здійснено аналіз патріотизму у його сутнісних вимірах; обґрунтовано, що готовність виконувати військовий обов'язок є не просто одним з вагомих маркерів патріотизму, а з урахуванням сучасних реалій та геополітичної обстановки, постає як домінуючий.

Метою дослідження є аналіз структурно-функціональних вимірів патріотизму, єдність яких дозволяє усвідомити його сутність як надскладного явища та виявити «проблемні зони», що утворюють потенційні ризики у практиках національно-патріотичного виховання; обґрунтування військово-патріотичного виховання як головної складової національно-патріотичного виховання, готовності виконувати військовий обов'язок як головного маркера патріотизму.

При проведенні дослідження було використано методи філософської рефлексії, аналізу, синтезу, аналізу документів, моніторингу та спостереження. Контекстом даного дослідження є реалії сучасної України як країни, на теренах якої тривають бойові дії.

Своєрідність отриманих результатів: 1) На основі проведеного аналізу доведено, що патріотизм варто розглядати у єдності емоційно-чуттєвого, раціонального та вольового компонентів; виявлено «проблемні зони», що утворюють потенційні ризики у практиках національно-патріотичного виховання. 2) Обґрунтовано, що патріотизм як специфічний феномен існує лише у єдності трьох складових: певний спектр почуттів, певна система цінностей і дієва позиція, яка має прояв у різноманітних соціальних практиках; нехтування однією з цих складових призводить до суттєвих деформацій патріотизму, або взагалі, унеможлиблює його. 3) Проведено аналіз патріотизму та націоналізму, виявлено зони дотичності та розмежування даних феноменів з урахуванням наявних у сучасному філософському дискурсі підходів. 4) Проаналізовано наявні підходи щодо морально-етичних вимірів патріотизму, зафіксовано притаманну національній традиції оптику визнання патріотизму як головної громадянської чесноти. 5) Доведено, що з урахуванням викликів доби глобалізації, тотальної інформатизації, неоднорідності населення України (культурної, регіональної, національної тощо), надскладної геополітичної обстановки та відповідних воєнних загроз, військово-патріотичне виховання має стати головною складовою національно-патріотичного виховання, при чому не тільки у часи воєнної загрози, а на тривалу перспективу.

Проведене дослідження відкриває широке коло перспектив для подальших розвідок науково-теоретичного та науково-практичного спрямування.

Ключові слова: патріотизм, націоналізм, національно-патріотичне виховання, військово-патріотичне виховання, військовий обов'язок, маркери патріотизму.

Sevruk Irina,

*Ph.D., Associate Professor,
Professor of Social and Humanitarian Subjects Chair
National Academy of the National Guard of Ukraine
orcid.org/0000-0001-5751-2216
Ukrainesevrukirina@ukr.net*

Sokolovska Yulia,

*Ph.D., Associate Professor,
Associate Professor of Social and Humanitarian Subjects Chair
National Academy of the National Guard of Ukraine
orcid.org/0000-0003-3778-0023
sokolovskaja.yulia2012@ukr.net*

Chuprynova Natalia,

*Ph.D., Associate Professor,
Associate Professor of Social and Humanitarian subjects Chair
National Academy of the National Guard of Ukraine
orcid.org/0000-0003-0950-1410
chuprynova_n@ukr.net*

PATRIOTISM AND MILITARY DUTY IN THE PROBLEM AREA OF MODERN UKRAINE

The current paper analyzes patriotism in its essential dimensions based on systemic, concrete historical, interdisciplinary and structural and functional approaches. It is substantiated that the readiness to perform military duty is not just one of the important markers of patriotism since it appears as a dominant considering modern realities and the geopolitical situation.

The purpose of the study is to analyze the structural and functional dimensions of patriotism – their unity allows us to understand its essence as an extremely complex phenomenon and to identify problem areas that create potential risks in the practices of national patriotic education; justification of military patriotic education as the main component of national-patriotic education, and readiness to perform military duty as the main marker of patriotism.

In the course of the research, the methods of philosophical reflection, analysis, synthesis, document analysis, monitoring and observation were used. The context of this study is the realities of modern Ukraine as a country where hostilities continue.

Peculiarities of the obtained results: 1) On the basis of the conducted analysis, it was proved that patriotism should be considered in the unity of emotional and sensual, rational and volitional components; specific problem areas were identified as those that create potential risks in the practices of national patriotic education. 2) It was substantiated that patriotism as a specific phenomenon exists only in the unity of three components: a certain spectrum of feelings, a special system of values and an effective position, which has a manifestation in various social practices; neglecting one of these components leads to significant distortion of patriotism, or in general, makes it impossible. 3) The analysis of patriotism and nationalism was carried out, the areas of contact and demarcation of these phenomena were identified based on the approaches available in the modern philosophical discourse. 4) The existing approaches to the moral and ethical dimensions of patriotism were analyzed, the optics of recognizing patriotism as the main civic virtue, inherent in the national tradition, were recorded. 5) It is proven that, taking into account the challenges of the age of globalization, total informatization, the heterogeneity of the population of Ukraine (cultural, regional, national, etc.), the extremely complex geopolitical situation and the corresponding military threats, military-patriotic education should become the main component of national patriotic education, and not only in times of military threat but for the long-term prospective.

The conducted study opens up a wide range of prospects for further research in the scientific theoretical and scientific practical direction.

Key words: patriotism, nationalism, national patriotic education, military patriotic education, military duty, markers of patriotism.

Постановка проблеми. Патріотизм найчастіше розуміється як любов до Батьківщини. Це усвідомлюється, проголошується та підтримується практично усіма громадянами України. При цьому такі невід’ємні атрибути цієї любові, як відповідальність та жертвність, усвідомлюються далеко не завжди. І тоді вступає в силу «декларативний патріотизм». Про любов до Батьківщини багато говорять, навіть переконані, що так воно і є. Але, коли для Батьківщини настають складні часи, коли треба не тільки на словах, – а реальними вчинками підтвердити свій патріотизм, виконуючи, зокрема, військовий обов’язок перед країною, далеко не всі, хто йменував себе патріотом, готові виконувати цей обов’язок.

Розрив між словом та практичною дією, декларативність, яка так і не переходить у практичну площину, взагалі і на жаль, є достатньо типовою ознакою різноманітних практик українського соціуму. Можна відшукувати різноманітні причини наявного розриву, теоретизувати з цього приводу, але факт залишається фактом: такий розрив є.

Отже, нагальним завданням сьогодення стає долання меж декларативності та вихід у практичну площину здійснення патріотичних почуттів і прийняття на себе відповідальності за долю країни, готовності захищати Батьківщину, у разі потреби, ціною власного життя.

Аналіз досліджень і публікацій свідчить про актуалізацію проблеми патріотизму у філософському дискурсі країн Заходу лише з 80-х років ХХ ст. При цьому діапазон позицій сягає від визнання патріотизму центральною моральною чеснотою (А. Макінтайр) та поміркованих версій патріотизму (М. Барон, С. Натансон, І. Пріморац) до вкрай критичного ставлення або, навіть, заперечення будь-якого патріотизму (П. Гомберг, Д. Маккейб, С. Келлер, Дж. Катеб) (Patriotism. Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2020). Наявна також тенденція щодо з’ясування сутності патріотизму через розмежування його з націоналізмом. (Е. Кедурі, Дж. Оруелл, М. Білліг) (Patriotism. Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2020).

Водночас національна теоретична традиція демонструє стійку увагу, що приділяється аналізу проблем патріотизму, його зв’язку з історією, культурою, мовою української нації. Традиція, закладена у дослідженнях патріотизму та націоналізму українськими мислителями (М. Грушевський, М. Драгоманов, В. Винниченко, В. Липинський, М. Міхновський, Д. Донцов та інші), знаходить своє продовження у сучасних розвідках (В. Андрущенко, О. Артющенко, В. Баранівський, Л. Губерський, С. Кримський та інші), зокрема, присвячених проблемам національно-патріотичного виховання військових (Т. Андрущенко, В. Алещенко, О. Автушенко, В. Баранівський, В. Безбах, М. Бабенко, Б. Бородін, С. Білай, В. Васищев та інші), «необхідності поєднання військово-патріотичного з національно-патріотичним вихованням» (В. Баранівський).

Аналіз останніх публікацій дозволяє стверджувати, що особлива значущість патріотичного у форматі національно-патріотичного виховання була усвідомлена державою і суспільством через виклики військової агресії. Завдання патріотичного виховання набули законодавчого закріплення у 2019 році, коли Указом Президента України було затверджено «Стратегію національно-патріотичного виховання» (Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025pp., 2019).

Водночас, наявне на сьогодні протиріччя між чисельністю теоретичних розвідок, державних проєктів та заходів, присвячених патріотизму та національно-патріотичному вихованню, з одного боку, готовністю громадян України практично підтвердити свої патріотичні почуття, зокрема, виконуючи військовий обов’язок, з іншого, – спонукають знов звернутись до аналізу патріотизму у його сутнісних та практичних вимірах.

Метою пропонованого дослідження є аналіз сутності патріотизму як надскладного явища у єдності його структурно-функціональних вимірів, виявлення «проблемних зон», які утворюють потенційні ризики у практиках прищеплення/виховання патріотизму;

обґрунтування військово-патріотичного виховання як головної складової національно-патріотичного виховання, готовності виконувати військовий обов'язок як домінуючого маркера патріотизму.

Методологічною основою даного дослідження є системний, конкретно-історичний, структурно-функціональний та міждисциплінарний підходи. Системний, конкретно-історичний та міждисциплінарний підходи є універсальними в методології сучасного наукового пізнання. Структурно-функціональний підхід дозволяє виявити складові патріотизму та визначити зони потенційних ризиків у реалізації цих складових, що у практиках прищеплення патріотизму може обернутися небажаними наслідками. Методи, які використовувались при проведенні дослідження: філософська рефлексія, аналіз, синтез, аналіз документів, моніторинг та спостереження.

Матеріалами дослідження слугують: «Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України», (2022); «Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 рр.»; «Соціологічне дослідження щодо розвитку сфери національно-патріотичного виховання та стану сформованості громадянської ідентичності населення України», (2021), соціологічне дослідження групи Рейтинг «До дня захисника України», (2020), «Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності», (2022).

Виклад основного матеріалу. Патріотизм як дієва життєва позиція, що спонукає людину ставати на захист рідної землі, як нагальна потреба і проблема, від вирішення якої залежить сьогодення та майбутнє країни, усвідомлюється на всіх рівнях українського суспільства. Виклики сьогодення актуалізують запит на формування особистості, стрижнем якої є патріотизм. При цьому через усі нормативні та установчі документи, пов'язані із національно-патріотичним вихованням наскрізне проходить теза про необхідність формування «готовності захищати суверенітет та територіальну цілісність України», що набуває особливого, пріоритетного значення у часи воєнної загрози. Готовність захищати Батьківщину визнається і як невід'ємна складова патріотизму, і як його практичний прояв, і як базова національна та європейська цінність

(Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, (2022); Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 рр., (2019)). Отже, йдеться про необхідність виконання громадянами України військового обов'язку. І в такому разі єдність, нерозривність патріотизму та військового обов'язку є очевидною.

Водночас, масштабне соціологічне дослідження, проведене у листопаді 2021 року, метою якого було з'ясування розвитку сфери національно-патріотичного виховання та стану сформованості громадянської ідентичності населення України, продемонструвало те, що «готовність відстоювати територіальну цілісність» як маркер патріотизму, називає лише 20,3% з опитуваних громадян України (Звіт за результатами соціологічного дослідження щодо розвитку сфери національно-патріотичного виховання та стану сформованості громадянської ідентичності населення України) (2021)).

Крім того, дослідження, проведене соціологічною групою «Рейтинг» у 2020 році, продемонструвало наявні розбіжності між ідентифікацією себе як патріота («так, безумовно» 45%, «швидше так» 40% респондентів) та готовністю «відстоювати територіальну цілісність України зі зброєю в руках» («однозначно так» 33%, «скоріше так» 26%). Отже, розбіг між 85% та 58% складає 27%. Це достатньо показує (До Дня захисника України. Динаміка патріотичних настроїв, (2020)).

З одного боку, дане дослідження фіксує однозначно позитивну динаміку за десятиліття (з 2010 по 2020 рр.) у зростанні кількості громадян, що усвідомлюють себе патріотами (До Дня захисника України. Динаміка патріотичних настроїв, (2020)). Але те ж дослідження дозволяє стверджувати й те, що цей патріотизм має багато в чому декларативний характер (принаймні для 27% громадян), оскільки патріотичні настрої та самоідентифікації не підкріплені готовністю до активної дії по захисту Батьківщини. І це не зважаючи на те, що саме це десятиліття постало як найбільш загрозливе для існування незалежної держави через воєнні небезпеки.

Крім того, дане дослідження фіксує лише думки, а не дії. Респонденти думають, вважають, що готові йти на захист країни. Але, коли настане час йти до військкомату, ситуація може

суттєво змінитися. На жаль, огляд соціологічних досліджень, проведених у 2022, 2023 роках не дозволяє робити будь-які висновки щодо готовності громадян зі зброєю захищати країну. Питання щодо патріотизму в цей період, обмежуються проблемами визнання громадянства, приналежності до регіону, мовними питаннями, питаннями ставлення до представників інших націй (Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності. 17–18 серпня 2022, (2022); Комплексне дослідження. Як війна змінила мене та країну. Підсумки року. Лютий 2023, (2023)). Лише результати безпосередніх спостережень авторів даної статті дозволяють стверджувати про спалах патріотичних почуттів, що виявився у чергах до військкоматів у березні 2022 року, та певний їх спад протягом 2023 року. Однак ці спостереження не є валідним джерелом.

Найявний розрив між патріотичними почуттями та усвідомленням необхідності виконувати військовий обов'язок, що є невід'ємною складовою патріотизму, знов актуалізує пошук відповідей на питання щодо сутності й змісту патріотизму.

Розгляд патріотизму потребує принаймні вирішення низки питань. Необхідним є з'ясування сутності й змісту поняття «патріотизм» в його сучасних інтерпретаціях, розмежування понять «патріотизм» та «націоналізм», оскільки вони досить часто використовуються як тотожні. Крім того, важливим є визначення й морально-етичних вимірів патріотизму. Необхідним є і виявлення певних «зон ризику», які не є явними, але у практиках прищеплення/виховання патріотизму, утворюють неочікувані та небажані наслідки.

Отже, сутність поняття патріотизм та його інтерпретації. Традиційно патріотизм розуміють як «любов до своєї країни», і більшість словників надає саме таке визначення. Досить часто дослідники патріотизму наголошують на тому, що «почуття патріотизму» це «емоційний стан».

Але, на думку авторів пропонованого дослідження, патріотизм не можна обмежувати лише емоційно-афективними станами. Так, безумовно, патріотизм – це і почуття гордості за здобутки країни (наукові, спортивні, мистецькі тощо), це і зв'язки з рідною землею, які набагато глибші, ніж просто емоційні стани, це

і відчуття ненависті до ворога, що зазіхає на рідну землю. Але є і такі прояви патріотизму, як повага до законів країни та дотримання їх, своєчасна і повна сплата податків, піклування про довкілля, чесна й плідна праця на благо країни та держави, тощо, – що є достатньо показовим проявом раціональної та вольової складових патріотизму. І в такому випадку патріотизм розкриває себе як свідомо громадянська позиція, що вибудовується на чітко визначній та усвідомленій системі цінностей, зокрема, морально-етичних, та діяльність на благо батьківщини.

Отже, патріотизм, на думку авторів, варто розглядати у єдності емоційно-чуттєвого, раціонального та вольового. Причому важко визначити, яка саме складова є або має бути домінуючою. Все залежить від типу особистості та рівня сформованості як емоційно-чуттєвої культури, так і абстрактно-логічного мислення людини, її вольових якостей.

Слід враховувати й те, що за визнанням практично усіх дослідників специфіки української ментальності, її найхарактернішою ознакою є саме кордоцентризм та емоційність. Тому, проблемою та завданням національної системи навчання та виховання, на думку авторів, має стати цілеспрямоване формування раціональної та вольової складових патріотизму у їх реалізації через різноманітні практики національно-патріотичного виховання.

Важливим є і усвідомлення значних ризиків, пов'язаних із тим, що в основі раціонального, як складової патріотизму, у якості домінуючих можуть сформуватися споживацькі установки та цінності.

Патріотизм може раціоналізуватися в утилітарно-прагматичний підхід за формулою «ти мені – я тобі». І в такому разі морально виправданою стає позиція – «а чому я маю чимось жертвувати для держави/країни, яка про мене не піклується». Загроза такого ставлення у згорнутому вигляді наявна у відомому вислові 35 Президента США Джона Кеннеді «Не запитуй, що твоя батьківщина може зробити для тебе, – запитай, що ти можеш зробити для своєї батьківщини».

Такий утилітарно-прагматичний підхід відкриває чисельні деструктивні перспективи як персонального, так і державного вимірів. На персональному рівні – це споживацьке ставлення, що реалізується в обґрунтуванні

персонального права «урвати для себе» від держави/суспільства максимум благ/користі. І тоді виправдані будь-які шляхи до влади, діють будь-які корупційні схеми, що вибудовуються на моделі домінування персонального інтересу над державним. Але ще давньогрецькі мислителі обґрунтовували тезу про те, що владу (зокрема вищу) може отримувати лише та людина, яка здатна підпорядкувати власний інтерес інтересам тієї структури/держави, яку очолює.

Є ще державний вимір такого утилітарно-прагматичного, спекулятивного підходу до патріотизму. Коли влада, що уособлює державу, починає «спекулювати» на патріотичних почуттях громадян, перетворюючи громадян на «сировину» для досягнення персональних інтересів групи, що знаходиться при владі. Державний інтерес, як уособлення інтересу усього суспільства, підмінюється інтересом владної групи.

Вольова складова патріотизму постає як вкрай важлива, оскільки нехтування нею переводить патріотизм у суто декларативний вимір.

Тому, варто спиратись на визначення, надане у «Філософському енциклопедичному словнику», що є набагато більш змістовним. Патріотизм визначається як «любов до батьківщини, відповідальність за її долю та готовність служити її інтересам, а у разі потреби, самовіддано боронити здобутки свого народу» (Скуратівський, 2002, с. 471).

Таке визначення фіксує почуття любові до батьківщини у всій його повноті, що розкривається і як відповідальність за долю країни, її добробут, і як готовність дією підкріплювати це ставлення, зокрема, ставати на захист батьківщини у разі воєнної загрози.

Сенс патріотизму розкривається через єдність його змістовних складових. При цьому перелік цих складових може варіюватися. Серед основних – особлива прихильність до власної країни, відчуття особистої ідентифікації з країною, особлива турбота про добробут країни, готовність до самопожертви заради блага країни.

Більш розгалужену систему маркерів патріотизму надає «Соціологічне дослідження щодо розвитку сфери національно-патріотичного виховання та стану сформованості громадянської ідентичності населення України» (2021),

визначаючи як найважливіші: любов до своєї країни, дотримання усіх законів, виховання у дітей любові та поваги до своєї країни, знання історії своєї країни, її культури та традицій, підтримка національних цінностей, спілкування державною мовою, участь у виборах, готовність відстоювати територіальну цілісність, участь у громадському житті (Звіт за результатами соціологічного дослідження щодо розвитку сфери національно-патріотичного виховання та стану сформованості громадянської ідентичності населення України» (2021)).

Головне, з чим змістовно пов'язаний патріотизм, – це певний спектр почуттів, це певна система цінностей і це, обов'язково, дієва позиція, яка має прояв у різноманітних соціальних практиках. Патріотизм як специфічний феномен, на думку авторів даного дослідження, існує лише у єдності цих трьох складових. Якщо будь-яка складова цієї тріади «випадає», то патріотизм набуває суттєвих деформацій, або, взагалі, унеможлиблюється.

Патріотичні почуття – багатошарове утворення, яке містить принаймні такі компоненти, як глибинні архетипічні нашарування, що обумовлюють ірраціональне почуття любові до рідної землі, глибинний зв'язок з цією землею; стійкі почуття (любов до своєї країни, традицій, мови, історії, культури тощо) та ситуативні почуття, пов'язані із конкретною ситуацією та відповідною емоційною реакцією, яка, до речі не завжди може бути і позитивно забарвленою (це може бути як відчуття гордості за досягнення країни, а може бути і відчуття гіркоти чи сорому за помилки, невдачі чи поразки країни).

Система цінностей патріотизму дозволяє відмежувати його від націоналізму. Головні лінії демаркації чітко розмежовують «patria», «батьківщина», «країна», що є вищою цінністю патріотизму від «нація», що є вищою цінністю націоналізму. Ціннісні орієнтації патріотизму реалізуються у праці на благо батьківщини, піклуванні про рідну країну, турботу про добробут громадян країни. Ці цінності – громадянські. Вони здатні здолати егоїстичні межі індивідуалізму та споживацького ставлення, примушуючи персональні цінності та інтереси підпорядковувати цінностям, інтересам вищим за персональні. І це – благо батьківщини. Саме цей ціннісно-смысловий ряд

уможливлює реалізацію такого принципово важливого виміру патріотизму, як готовність до самопожертви заради блага країни, що, до речі, є основою здатності виконувати військовий обов'язок.

Патріотизм без підкріплення почуття дією перетворюється на демагогію. Такий декларативний патріотизм – загроза існуванню суспільства. Можна дуже добре знати та пишатися традиціями, історією, мовою тощо. Але якщо ці знання та почуття не реалізуються у практичних діях на благо батьківщини – а це і якісна праця кожного у своїй професійній діяльності, і реалізація громадянської позиції, і дієве піклування про довкілля, його збереження, і захист рідної землі у разі військової агресії, – шанси на існування та розвиток суспільства поступово зникають. Запускаються незворотні процеси, які спочатку не є відчутними та очевидними, але з часом призводять до повної руїни.

Поняття «патріотизм» дуже тісно перетинається із поняттям «націоналізм». Ця близькість понять призводить досить часто до використання їх як тотожних, відбувається підміна понять. Тому необхідно стає процедура демаркації.

Що спільного у патріотизмі та націоналізмі? Це почуття любові до «свого», ототожнення з цим «своїм», турбота, піклування та практична дія на користь «свого».

Що відмежовує патріотизм від націоналізму?

По-перше, – це зазначені вище домінанти у системі цінностей та ціннісних орієнтацій: батьківщина для патріотизму та нація для націоналізму.

Крім того, західні дослідники визначають певні лінії розмежування між патріотизмом та націоналізмом. Одна з таких ліній розмежування – позиція (Дж. Оруелл, М. Білліг). Оборонна позиція притаманна патріотизму, а от націоналізм демонструє агресивність. Націоналізм проявляється у тому, що його прибічник намагається здобути якомога більше престижу, влади для своєї нації, виокремлює свою націю, протиставляючи її іншим та вивищуючи її. Патріотизм розкривається у прихильності до звичного способу життя, території проживання, ця позиція ненав'язлива, не агресивна (Billig, (1995); Orwell, (1968))

Також можливим є розмежування патріотизму та націоналізму за об'єктом. Для

патріотизму об'єкт – власна patria, власна країна в той час як для націоналізму – нація. В будь-якому теоретичному чи ідеологічному обґрунтуванні нації (етнічному, культурному, політичному, громадянському тощо) об'єктом, заради якого здійснюються всі зусилля, є нація. Такий підхід майже тотожний підходу, що розрізняє патріотизм та націоналізм за ціннісними домінантами. Водночас він наголошує на фактичній тотожності націоналізму та патріотизму з огляду на однаковість їхніх вірувань та установок (Patriotism. Stanford Encyclopedia of Philosophy, (2020)).

Дійсно, спорідненість та схожість патріотизму та націоналізму проявляється у багатьох позиціях. Їх відмінності стають очевидними лише за умов, коли нація не має власної країни (такий стан на сьогодні, приміром, у курдів), або коли країна не є моноетнічною (що є типовим для різних країн у добу глобалізації).

Дане питання не є суто теоретичним. У національних контекстах воно має досить практичне значення тому що, стратегія, визначена державою як стратегія виховання молоді та формування типу особистості, що відповідає викликам часу та потребам суспільного розвитку, визначена саме як стратегія національно-патріотичного виховання (Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 рр., (2019)).

У питанні щодо морально-етичних вимірів патріотизму також наявні відмінні позиції. Граничну протилежність презентують два підходи. Традиційна інтерпретація патріотизму розкриває його сенс як вкрай позитивного явища та приписує патріотизм як норму для громадянина. Така позиція розглядає патріотизм як вищу моральну громадянську чесноту, однозначно орієнтуючи систему виховання на формування патріотизму підростаючих поколінь.

Протилежна позиція презентована досить потужною традицією філософії моралі, яка наголошує на універсальності та неупередженості моралі. І, в такому разі, все що є частковим, локальним (patria у кожного своя) – не відповідає вимогам універсальної справедливості та загальнолюдської моралі. У межах такої традиції є всі підстави розцінювати патріотизм як «груповий егоїзм» та різновид «довільної упередженості «свого» (Patriotism. Stanford Encyclopedia of Philosophy (2020)).

Таке розмаїття теоретичних інтерпретацій, з одного боку, надає достатньо повну картину можливих проявів патріотизму у життєвих практиках. А з іншого, – суттєво ускладнює процеси формування патріотизму як громадянської позиції у конкретно-історичних контекстах.

У вітчизняній традиції цінність патріотизму як головної громадянської чесноти не підлягає сумніву. Крім того, складна історична доля українського народу, складності формування української нації в рефлексіях українських теоретиків обернулися фактичним ототожненням патріотизму та націоналізму. Для української інтелектуальної традиції любов до Батьківщини, означає боротьбу за незалежність та державність української нації.

Тому абсолютно зрозумілим та виправданим є те, що стратегія патріотичного виховання в сучасній Україні постає як стратегія національно-патріотичного виховання. Складність геополітичної обстановки, умови ведення широкомасштабних воєнних дій на теренах країни гранично загострюють питання виживання країни та її народу. Проблема формування національно-патріотичних почуттів, відповідних ціннісних установок та моделей поведінки громадян України, крім того, ускладнюють сучасні загально цивілізаційні контексти, пов'язані із формуванням глобального простору мегасуспільства з його тенденціями на розмивання меж між національними культурами, стандартизацією способів життя тощо. Крім того, доба тотальної інформатизації з її альтернативними віртуальними просторами, у яких відбувається соціалізація молоді, так саме суттєво ускладнює завдання національно-патріотичного виховання.

Крім того, практичні реалізації завдань національно-патріотичного виховання стикаються з неоднорідністю населення України – культурною, регіональною, національною тощо. Така неоднорідність є даністю для України, це історична спадщина. Цю неоднорідність засвідчують як результати соціологічних опитувань (за десятибальною шкалою показником ідентифікування себе з Україною стало 9,5 балів, а ідентифікування себе з регіоном – 9,4 бали) (Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність.

Патріотизм. Цінності. 17–18 серпня 2022, (2022)), так і зауваження щодо необхідності «вирішувати конкретні регіональні проблеми у національно-патріотичному вихованні» та враховувати регіональну специфіку та конкретність регіональних проблем у розробці програм національно-патріотичного виховання (Рекомендації щодо розроблення програм національно-патріотичного виховання).

Тому, на думку авторів, військово-патріотичне виховання, зазначене у «Стратегії національно-патріотичного виховання» як одна з його складових, що «набуває особливого значення у часи воєнної загрози», має бути усвідомлена як домінуюча незалежно від того чи то часи воєнної загрози, чи то мирний час. Воєнно-патріотичне виховання, долаючи культурні, національні, регіональні та інші розбіжності та розмежування, долаючи космополітичні настрої доби глобалізації, виводячи людину з віртуального простору у реальний, здатне об'єднати усіх громадян країни у єдиному спрямуванні – на захист Батьківщини.

І в такому разі, – і автори наполягають на цій тезі, – готовність громадян України виконувати свій військовий обов'язок є не просто одним з показників патріотизму, що статистично вимірюється. Готовність виконувати військовий обов'язок має стати домінуючим маркером патріотизму.

Висновки. Проведений аналіз дозволив виявити глибинне підґрунтя наявного розриву між самоідентифікацією громадян України як патріотів та їх готовністю зі зброєю в руках захищати країну, любов до якої проголошується. Декларативність, притаманна сучасному стану патріотизму, потребує активної та системної роботи з національно-патріотичного виховання усіх верств населення України. При цьому дієвими мають стати виховні практики, що спираються на усі складові патріотизму та враховують необхідність поєднання патріотичних почуттів, патріотичних цінностей та дії, що спрямована на благо рідної країни. Воєнно-патріотичне виховання з його консолідуючим потенціалом має стати стрижнем національно-патріотичного виховання в Україні як у мирний, так і воєнний час.

Список використаних джерел:

1. До Дня захисника України. Динаміка патріотичних настроїв (2020). URL: fileview.fwdcdn.com/?url=https://mail.ukr.net/api/public/file_view/list%3Ftoken%3D7-feDDBHWah2BESp9IMyL7QtVlphlV7EJsXhebmo84Sb3YOG0QsTIC5OqKHoBt0GtWl0FfxKZ4m_PZs2jxPaKlRwH17eb0URCnOP0bJ5EcBp4yf8vzFFcmQ:c5P_t93hNjzDFCbm%26r%3D1679647508480&default_mode=view&lang=uk#start=4 (дата звернення 24.03.2022)
2. Звіт за результатами соціологічного дослідження щодо розвитку сфери національно-патріотичного виховання та стану сформованості громадянської ідентичності населення України», (2021). URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Patriotychne_vyhovannia/Soc_doslidzhennia/zvit.pdf (дата звернення 23.03.2022)
3. Комплексне дослідження. Як війна змінила мене та країну. Підсумки року. Лютий 2023, (2023). URL: https://fileview.fwdcdn.com/?url=https://mail.ukr.net/api/public/file_view/list%3Ftoken%3DrIwuxOGTl9wRa3a050-hTQwZdSuXQ0bf8cfwOA1KGz-IzeBALxaiZdevVCiye0dE2BTm7_SNcwwXETaYOurkWGHEjhorE6Ng43kWKxQ1Ufk7i35wGA13-c:4NDiOGqq3dE_VugU%26r%3D1679771170279&default_mode=view&lang=uk#start=1 (дата звернення 23.03.2022)
4. Концепція національно-патріотичного виховання у в системі освіти України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/62a/042/1e2/62a0421e24258666156501.pdf> (дата звернення 25.03.2022)
5. Рекомендації щодо розроблення програм національно-патріотичного виховання. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Patriotychne_vyhovannia/Soc_doslidzhennia/rekomendaciyi-na-oda.pdf (дата звернення 23.03.2022).
6. Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності. 17-18 серпня 2022, (2022). URL: https://fileview.fwdcdn.com/?url=https://mail.ukr.net/api/public/file_view/list%3Ftoken%3D2ODqIABQf5hi2wMcY5nShGyQwVzNK0lDydQ0Ud_XelbQwTfzBuyK-O961GSRWMEB-WWYkREV77w2NDVidPewJzONURLPY1hO5Yd6YGZ8rjYVaZTDAgGHZb8:l3yukKT0e2IKr_Lp%26r%3D1679770303842&default_mode=view&lang=uk#start=0 (дата звернення 23.03.2022)
7. Скурагівський В. (2002). Патріотизм. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Інститут філософії ім. Г. Сковороди НАН України: Абрис. 742с.
8. Соціологічне дослідження громадянської ідентичності українців (2021). URL: https://fileview.fwdcdn.com/?url=https://mail.ukr.net/api/public/file_view/list%3Ftoken%3DpM_2CbEHE60wzNnpGVGW0vWa_l6TSOtePehUlCdu2JQjj_2AFpZMPQ4hav5KSkRPf9GIZj4ObyF2tEYvFJ_d_jhyKPUogioBSwV8CT_4OdZhZ7ZhRRF5rQ:T13hHtXtGFIPJN-e%26r%3D1679647760201&default_mode=view&lang=uk#start=0 (дата звернення 23.03.2022)
9. Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020-2025pp., (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> (дата звернення 23.03.2022)
10. Billig, Michael. (1995). *Banal Nationalism*, London: Sage Publications. 208 p.
11. Orwell George. (1968). «Notes on Nationalism», *Collected Essays, Journalism and Letters*, Sonia Orwell and Ian Angus (eds.), London: Secker & Warburg, vol. 3, 361–80.
12. Patriotism. Stanford Encyclopedia of Philosophy (2020). URL: <https://plato.stanford.edu/entries/patriotism/> (дата звернення 26.03.2023).

References:

1. Do Dnia zakhysnyka Ukrainy. Dynamika patriotychnykh nastroy (2020) [To the Defender of Ukraine Day. Dynamics of patriotic sentiments]. URL: fileview.fwdcdn.com/?url=https://mail.ukr.net/api/public/file_view/list%3Ftoken%3D7-feDDBHWah2BESp9IMyL7QtVlphlV7EJsXhebmo84Sb3YOG0QsTIC5OqKHoBt0GtWl0FfxKZ4m_PZs2jxPaKlRwH17eb0URCnOP0bJ5EcBp4yf8vzFFcmQ:c5P_t93hNjzDFCbm%26r%3D1679647508480&default_mode=view&lang=uk#start=4 [in Ukrainian].
2. Zvit za rezultatamy sotsiolohichnoho doslidzhennia shchodo rozvytku sfery natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ta stanu sformovanosti hromadianskoi identychnosti naseleння Ukrainy, (2021) [Report based on the results of a sociological study on the development of the sphere of national-patriotic education and the state of formation of the civic identity of the population of Ukraine]. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Patriotychne_vyhovannia/Soc_doslidzhennia/zvit.pdf [in Ukrainian].
3. Kompleksne doslidzhennia. Yak viina zminyla mene ta krainu. Pidsumky roku. Liutyi 2023, (2023) [Comprehensive research. How the war changed me and the country. Results of the year. February 2023]. URL: https://fileview.fwdcdn.com/?url=https://mail.ukr.net/api/public/file_view/list%3Ftoken%3DrIwuxOGTl9wRa3a050-hTQwZdSuXQ0bf8cfwOA1KGz-IzeBALxaiZdevVCiye0dE2BTm7_SNcwwXETaYOurkWGHEjhorE6Ng43kWKxQ1Ufk7i35wGA13-c:4NDiOGqq3dE_VugU%26r%3D1679771170279&default_mode=view&lang=uk#start=1 [in Ukrainian].

4. Kontseptsiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia u v systemi osvity Ukrainy, (2022) [The concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/62a/042/1e2/62a0421e24258666156501.pdf> [in Ukrainian].
5. Rekomendatsiil shchodo rozroblennia prohram natsionalno-patriotychnoho vykhovannia [Recommendations regarding the development of programs of national and patriotic education]. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Patriotyчне_vyhovannia/Soc_doslidzhennia/rekomendaciyi-na-oda.pdf [in Ukrainian].
6. Simnadtsiate zahalnonatsionalne opytuvannia: Identychnist. Patriotyzm. Tsinnosti. 17–18 serpnia 2022, (2022) [Seventeenth national survey: Identity. Patriotism. Values. August 17–18, 2022] URL: https://fileview.fwcdn.com/?url=https://mail.ukr.net/api/public/file_view/list%3Ftoken%3D2ODqIABQf5hi2wMcY5nShGyQwVzNK0lDydQ0Ud_XelbQwTfzBuyK-O961GSRWMEB-WWYkREV77w2NDVidPewJzONURLPY1hO5Yd6YGGZ8rjYVaZTDAGHZb8:13yykKT0e2IKr_Lp%26r%3D1679770303842&default_mode=view&lang=uk#start=0 [in Ukrainian].
7. Skurativskiy V. Patriotyzm. Filosofskiy entsyklopedychniy slovnyk [Patriotism. Philosophical encyclopedic dictionary.] Kyiv: Instytut filosofii im. H. Skovorody NAN Ukrainy: Abris, 2002. [in Ukrainian] 742s.
8. Sotsiolohichne doslidzhennia hromadianskoi identychnosti ukrainsiv, (2021) [Sociological study of the civic identity of Ukrainians] URL: https://fileview.fwcdn.com/?url=https://mail.ukr.net/api/public/file_view/list%3Ftoken%3DpM_2CbEHE60wzNnpGVGW0vWa_l6TSOtePehuIcDu2JQjj_2AFpZMpQ4hav5KSkRPf9GIZj4ObyF2tEYvFJ_d_jhyKPUogioBSwV8CT_4OdZhZ7ZhRRFx5rQ:Tl3hHtxtGFIPJN-e%26r%3D1679647760201&default_mode=view&lang=uk#start=0 [in Ukrainian].
9. Stratehiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia na 2020-2025rr., (2019) [Strategy of national and patriotic education for 2020-2025.] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> [in Ukrainian].
10. Billig, Michael, (1995), *Banal Nationalism*, London: Sage Publications. 208 p.
11. Orwell, George, (1968), «Notes on Nationalism», *Collected Essays, Journalism and Letters*, Sonia Orwell and Ian Angus (eds.), London: Secker & Warburg, vol. 3, 361–80.
12. Patriotism. Stanford Encyclopedia of Philosophy (2020). <https://plato.stanford.edu/entries/patriotism/>